

Barbara Györfi

SPOMINSKA KNJIGA KOT POSEBEN MEDIJ PREMIČNE DEDIŠČINE

Spominska knjiga, kdo si?

Je niz spominov, ki jih določeni osebi v knjigo zapišejo sorodniki, prijatelji, sošolci, pa tudi druge osebe, npr. učitelji, duhovniki.

Spominska knjiga je skozi bila v preteklosti zvezek s trdnimi platnicami iz blaga, usnja, da se ne bi prehitro obremenile, saj naj bi spomine prenašale skozi dolga leta. Redkeje pa so bile platnice knjige bogato okrašene s poslikavo ali ornamentami.

Izvor spominskih knjig je neznan. Znano je le, da je Martin Luther dal svojim učencem Biblijo, v katero so morali zapisati svoja posvetila. Namen je enak skozi stoletja – ohranjanje spomina na določeno osebo, napotila za življenje, pa tudi razvedrilo za imetnika knjige.

Že v srednjem veku so izobraženci pisali tudi dnevnike, ki so z leti dobivali obliko z raznimi vstavki iz drugih knjig, na ta način so oblikovali tudi druge knjige, biblije in podobno. Takšno knjigo so imenovali »scrapbook« (grob prevod: knjiga paberkov, ostankov). V 18. stoletju so dodajali vstavke tudi iz časopisov, najbolj pa se je scrapbook knjiga razmahnila v 19. stoletju s pojavom fotografije, ljudje so fotografije svojcev začeli vstavljati v knjige, tako so se rodile tudi tako imenovane »family books« (družinske knjige). Prenašale so se iz roda v rod, postale so družinska kronika, ki je vsebovala vse od rodoslovnih podatkov do družinskih anekdot. Družinske knjige in druge scrapbook knjige so se najbolj uveljavile v Ameriki.

V zadnjih desetletjih je scrapbook knjiga dobila tudi predpisano obliko, z barvitimi obrazci za vpisovanje različnih podatkov, zaradi vpliva medijev tudi takšnih, ki se v klasične spominske knjige ne vpisujejo, na primer zapis najljubšega športnega moštva, glasbene skupine, razmišljanja, občutja in podobno. Posebej označen in dekoriran je bil tudi prostor za risbo. Pogosto pa so se dodajale tudi fotografije, vstopnice, vse, kar je nekemu v določenem obdobju nekaj pomenilo. Posušene cvetice, slike iz časopisa smo lahko našli, čeprav redkeje, tudi v klasičnih spominskih knjigah.

<https://www.scrapbook.com/articles/history-of-scrapbooking>

Pri nas so bile scrapbook knjige redkejšje, bile so prevedene iz angleščine, a se niso razširile. Najbolj priljubljene so bile ves čas klasične spominske knjige s praznimi listi, ki so avtorjem nudile popolno svobodo pri oblikovanju svojih del. Ni znano, kdaj so se pojavile takšne knjige, vendar njihov nastanek zagotovo ne sega daleč v zgodovino. Zanimivo pa je, da se danes, ne glede na tradicijo, danes ponekod prirejajo delavnice ustvarjanja scrapbook knjig.

<http://www.czm-domzale.si/18362/>

V Sloveniji je bil ponekod v šolah živ običaj, odvisen od pozornih učiteljic, da so učenci bolnemu sošolcu narisali risbe, jih speli in mu jih dali kot knjižico v spomin, z dobrimi željami, da čim prej ozdravi in se vrne v šolo. Koliko takšnih učiteljic je še danes?

Pred desetletji, približno do 50. in 60. let 20. stoletja, so knjige imeli predvsem mladostniki ali tudi odrasli ljudje, posojali so jih vrstnikom in odraslim, ki so zanje pomenili avtoriteto, torej staršem, drugim sorodnikom, učiteljem, duhovnikom.

V zadnjih desetletjih se je starost imetnikov knjig nižala, v 80. letih so jih imeli otroci, stari 10, 11 let, ki so jih posojali predvsem vrstnikom, staršem le redko. Zato so bila tudi dela različna, primerna starosti avtorja. Skupno vsem knjigam pa je to, da so jih imele predvsem dekleta, čeprav je delež fantov, ki so imeli knjige, bil malo večji v prvi polovici 20. stoletja. Patriarhalni časi niso bili ovira, da fant fantu ne bi risal rožic. V novejših časih pa so imele deklice do fantov manj zaupanja, knjige so jim redkeje posojale, razlog pa je tudi v socializaciji, saj naj bi bilo izražanje misli, občutij, bolj »ženska« kot »moška zadeva«.

Pri starejših knjigah, torej pri tistih do 50. ali 60. let 20. stoletja, je bilo tudi več pristnosti. Imetniki in ustvarjalci so bili starejši, zrelejši, odnosi med ljudmi so bili manj površni, čeprav pogosto bolj formalizirani, kar se je odražalo v spominskih knjigah. Bile so redkejšje, dobiti spominsko knjigo v dar je bila čast, imele so večji pomen. Tudi za posvetilo nekomu se je bilo vredno potruditi.

Seveda pa se je že takrat izkazalo, da bodo spominske knjige ne samo simbol pristnosti in povezovanja med ljudmi, ampak tudi simbol neinventivnosti. Avtorstva pristnih zapisov so se izgubljala. Prepisovanja in prerisovanja raznih rekov in motivov so se dogajala že takrat, a redkeje, najbolj so se razmahnila v novejših knjigah, ki so jih ustvarjali mlajši otroci, ki še niso razmišljali o odraščanju, o svetu, in se niso mogli opirati na lastna spoznanja. Zato so pogosto uporabili spominske knjige drugih, tudi svojih staršev, povečal pa se je tudi vpliv medijev. Ker se je temu pridružil še razlog vzajemnosti – »Ker si ti dal svojo knjigo meni, boš tudi ti risal v mojo knjigo«, so se ustvarile idealne razmere za plagiatorstvo ter izgubo pristnosti. A tudi tu ni šlo brez nje - površno prepisovanje ali želja po izboljšavah sta ustvarila novo verzijo reka, ali še boljše - risar je začel ustvarjati rutinsko, ker je pač moral nekaj narisati, potem pa je dobil navdih in ustvaril pristno zgodbo.

Kar nas moti v resničnem življenju, v spominskih knjigah postane standard, nekaj, kar zaradi razširjenosti postane sprejemljivo in se razmahne do absurda, do smešnosti.

Zato je spominska knjiga kot zbirka različnih, včasih tudi umetniških del, v svojem bistvu nasprotje umetnosti. So to, kar umetnost ni, so simbol kršenja avtorskih pravic, plagiatorstva, nepristnosti, ustvarjalnosti množic, a prav tako kot umetnost povezujejo, spodbujajo k razmišljanju, vzbujajo v nas različna občutja, odražajo duh časa.

Spominske knjige so ogledalo ljudi, čustev, vrednot. Bile so kot lakmusov papir, test povezanosti med dvema osebama, od zaupanja imetnika knjige do pristnosti ali površnosti druge osebe v odnosu do imetnika. Ne le pristnost, tudi narejenost je pristna, ker ljudje zapišejo to, česar ne mislijo, a to storijo na lep način. Pozdrav je fraza, človeka pozdravimo, tudi če ne mislimo s pozdravom tega, kar izrečemo. Misel v spominski knjigi pa je nepristna in poskuša biti zakrita z lepim izdelkom.

Dobro je pogledati svojo spominsko knjigo. Skozi risbe znancev ugotavljamo, kdo so, pogosto nakažejo to, kar postanejo čez leta, a kljub temu izvemo o njih nekaj novega. Risba preteklosti dopolni podobo sedanjosti. Lepo časovno potovanje so tudi knjige, ki so bile »neaktivne« dolga leta, dokler lastnice niso dobile otrok, ki so skozi otroštvo še sami prispevali svoje risbe, s čimer lahko spremljamo tudi odraščanje teh otrok.

Običaj je v 80. letih 20. stoletja zaspal. Knjige so postale prepogoste, postale so prisila, zato v njih ni bilo več smisla. Tudi hitrejši način življenja in nove tehnologije so naredili svoje. Sicer se zadnja leta pojavljajo posamični poskusi oživljanja spominskih knjig po šolah. Odrasli še poznajo ta običaj, a ga, kot ostale dejavnosti, opravljajo skupaj z otroci ali namesto njih. Po internetu najdejo verze in jih kopirajo za otroka, s čimer se ubija kreativnost, tudi skriti šarm plagiatorstva s tem dokončno izgine.

V tem primeru je bolje, da običaj spi še naprej, spominske knjige pa so že pred časom nadomestila družabna omrežja.

Spominska knjiga, kakšna si?

V spominski knjigi sta bili še posebej pomembni prva in zadnja stran. Na prvi strani je bil pogosto podpis lastnika, včasih pa napis osebe, ki je bila imetniku knjige še posebej draga, na primer starši, lahko pa tudi oboje. Nekatere so imele še dodan napis:

Če to knjigo izgubim, nazaj dobiti jo želim.

(Primeren napis nad razstavljenimi sp. knjigami na razstavi)

Prva stran je še pomembnejša v novejših spominskih knjigah. Navodilo lastnika knjige, drugim, naj ravnajo s knjigo spoštljivo. Pojavijo se novi verzi:

Moja knjiga lepo prosi, naj jo čista roka nosi!

Riši piši kakor veš, trgat listov pa ne smeš. / trgat listov ven ne smeš. / listov trgati ne smeš.

Na zadnji strani je bil pogosto t.i. prijateljski list, seznam prijateljev, ki so risali v knjigo. Pogosto pa je na zadnjo stran narisal risbo prijatelj, ki je hotel s tem še posebej izraziti upanje na ohranitev spomina.

Čeprav sem na zadnji strani, me v spominu ohrani. / Čeprav na zadnji strani, spominček name le ohrani.

DATUM

Kar nekaj risb je nedatiranih, pogosteje v novejših kot starejših knjigah. V slednjih se je datum skupaj s krajem zapisoval v zgornjem levem ali spodnjem desnem kotu. V novejših knjigah je bil položaj manj formalno določen. Poleg običajnih mest je bil pogosto na povsem nepričakovanih mestih, kot del risbe, zapisan na list rože, večkrat zapisan tudi v zavihani del lista.

Zapognjeni vogali, najpogosteje spodnji desni, včasih tudi zgornji desni, so posebej zanimivi, ker z veseljem pogledamo, kaj je zapisano v njih, čeprav vemo, da bomo našli morda le zapis datuma, ali zapoved »Ne odpiraj!«, nagajivo vprašanje »Kaj si tako radoveden/na?«, ali ugotovitev »Firbec si.«.

RISBA

Pri starejših knjigah sta risba in besedilo vsebinsko pogosto usklajena, v ravnovesju, risba je lahko tudi podrejena besedilu ali je sploh ni. Pogosto pa je risba osrednji motiv, skoraj brez besedila, le kratek zapis »V spomin...« »od...«

Najpogostejši motiv je **cvetje**, redkeje tudi sušeno v knjigi. Cvetje je pogost motiv verjetno zaradi tega, ker je dar v resničnem življenju, vedno dobrodošlo in lep okras. Ko ne veš, kaj podariti drugega, podariš rože. Če ne veš, kaj bi narisal, narišeš rože. Cvetje v knjigah je postavljeno v vaze, se ovija okrog ograj, se pojavlja z drugimi simboli, s podkvijo kot simbolom sreče ali v starejših knjigah s križem kot simbolom vere, usode, trpljenja. Cvetje s ptiči in metulji pa je pogost motiv, ki predstavlja srečo, mladost, ljubezen, veselje do življenja.

Priljubljen motiv v starejših knjigah so bile tudi **pokrajine**, izmišljene ali resnične. Gozdovi in potke skozi je, morda s srno, simbolizirajo življenje, idilo ustvarjajo pokrajine s hribi, jezera z labodi, hiške, obdane z rožami, zelenjem, kot vrednota, ki jo želimo doma. Ko je postala vrednota iti na morje, so se dodajali motivi morja s palmami. Podobe, ki nas pomirjajo, vzbujajo v nas želje, hrepenenje, varnost. Pri otroških upodobitvah hišk je obvezno tudi sonce, ki je včasih pomembnejše od hiše. Če je avtor risal risbo pozimi, je narisal snežaka, ob novem letu ali rojstnem dnevu imetnika knjige tudi darila.

Tudi **živali** so pogost motiv. Mačke, psi, jeleni, račke, metulji, pikapolonice, ptiči, celo gosonice. Delno so prisotne že v starejših knjigah, v novejših je že viden vpliv medijev, ker so živali stilizirane s podobo iz risanke, srna je narisana kot Bambi, slonček Dumbo, čebelica Maja, maček Tom. Veliko je antropomorfizma – živalim se doda človeške lastnosti, lahko tudi izmišljene in ne nujno iz risank.

V novejših knjigah je bilo tudi veliko pravljичnih motivov, palčki, še posebej princeske, ki jim želijo biti deklice podobne. Javne osebnosti so kljub vplivom medijev redke, prav tako so redke domišljajske risbe, na primer

dvojno barvito srce s človeškim obrazom ali kar nogometni stadion. Zato so takšne risbe še posebej dragocene in duhovite.

Fotografije so bile redke, nekaj več je bilo lepljenja iz časopisov, a po navadi zato, ker avtor ni verjel v svoje risarske sposobnosti, ali zato, ker je bilo tako enostavneje.

Tehnike, uporabljene v spominskih knjigah: barvice, vodene barve, tempera, svinčnik, pero, kemični svinčnik, v 50. in 60. letih tudi kolažna tehnika, v novejših knjigah pa je pogosta uporaba flomastra, tudi v kombinaciji z barvicami, da risba deluje manj grobo.

BESEDILO

Besedila so zapisovalci našli v knjigah, revijah, seveda so jih tudi prepisovali drug od drugega. Zaradi tega se marsikatero avtorstvo ni ohranilo.

Razmišljanja avtorja, ki je bil do imetnika knjige resnično oseben, so pogosto zapisana v prozi. Če je bilo besedilo daljše, s težo, risbe pogosto niti ni bilo, morda je bilo besedilo poudarjeno le z ornamentami. Daljša besedila so prisotna v starejših knjigah, zapisovali so jih povečini starejši zapisovalci, na primer starši, učitelji, duhovniki, ki so mlademu imetniku knjige posredovali določene vrednote, spoznanja. Vrednote so bile jasne – skromnost, pridnost, poštenost, ponižnost, »čisto srce«, tudi domoljubje, ki je iz novejših knjig izginilo. Zapisi so bili usmerjeni v življenjska napotila, svarila, v »vzgojne« zapise. Značilna sta bila nezaupljiv pogled na svet in konservativnost, zato spominske knjige vsebujejo zanimivo protislovje – bolečina, nezaupanje, pesimizem, skriti v cvetje, pisane barve, lahkotnost in nostalgijo. Težke besede so izrečene z nasmehom.

V novejših knjigah starejših avtorjev z izjemo staršev in razredničarke ne najdemo več. Mlajši imetniki so bili manj dojemljivi za »vzgojne« zapise, veliko bolj za risbe in verze, ki gredo hitro uho. Konservativnost pa se je ohranila. Kaj bi le bilo, če bi takšne nasvete upoštevali?

Zapise lahko razdelimo v več skupin:

- **moralna napotila, dobre želje;**

Ne tisti, ki se s tabo smeje, ne tisti, ki joka s teboj, le tisti, ki s tabo čuti, pravi je prijatelj tvoj.

Morda pesem, morda bolečina, tvoje bo življenje; omamiti ne sme te pesem in streti ne trpljenje.

Korak zastavi si odločno, pred Tabo je še mnogo milj, naj srčna ura teče točno, da srečna/srečen boš dosegla/dosegel cilj!

Mnogim pokaži svoje veselje, vsem plemenitim svoje trpljenje, vsem radovednim svoje mišljenje, a le izbranim svoje srce.

Življenje naj se ti smehlja, solz oko naj ne pozna, ne zvedi nikdar, kaj je trpljenje, le s cvetjem posuto naj ti bo življenje.

Naj mirno ti plove čolnič življenja, pazi, da ne zadene ob skale trpljenja.

Kar je res – govori, kar je dobro – stori!

Ko po tujem svetu boš hodila, srečal te bo marsikdo, ampak bolj, kot tvoja mati, ljubil te ne bo nikdo (arhaizem, ki ga najdemo tudi v novejših knjigah).

- **značaj človeka;**

Boljše bogastvo kot zlate gore, so pridne roke in zlato srce.

Kar zvezda v noči, Kar v létu maj, Je v svetu vihnem Kristalen značaj.

Kaj zlati gradovi, kaj kupi zlata?! Le srce pošteno, to nekaj velja.

2. verzija: Ne šopi denarja, ne grad iz zlata, le srce pošteno, to nekaj velja. Ta verzija je bolj razširjena.

- **vera;**

Zvesto srce naj ostane tvoje ... Bogu, materi in domovini ...

Najdemo jih samo v starejših spominskih knjigah.

- **ljubezen do domovine, včasih tesno povezana z ljubeznijo do matere;**

Bodi ponosna/pridna in poštena, na slovenski zemlji rojena. Kar mati te tvoja je učila, nikoli ne boš pozabila.

Najlepša roža vrh planin, je mili jezik materin.

Najlepši kraj, slovenska domovina, to bodi radost ti edina, in ko vse te zapusti, tolaži se, da si slovenska hči.

Gorje, kdor nima doma, kdor ni nikjer sam svoj gospod, naj širom svet preroma, saj vendar tujec je povsod.

Domovinski zapisi so v novejših knjigah redki.

- **melanholijska zaradi izgubljene mladosti;**

Še si mlada in vesela, še ti rožice cveto, a pomisli .... draga, da vse to minilo bo.

Lepa so mladostna leta, ki ti tečejo sedaj, a ko minejo ta leta, jih želela boš nazaj.

Zelo pogost verz.

- svarila;

Le trgaj v življenju si rožce cveteče, a glej, da ne rani te trnje bodeče.

Bodi vesela pa rada se smej, srček pa vedno zaklenjen imej.

Če ti spominček ni všeč, vrzi ga v gorečo peč. Ko spominček bo gorel, mene/tebe bo srček bolel.

Če v svetu srečo boš iskala, glej, da te ne vara svet, saj mnogokrat ti bode strupa dala ona roka, ki ponuja cvet!

Bodi pridna in poštena, da boš enkrat dobra žena! Tega res lahko damo med svarila...

- ohranjanje spomina na tistega, ki ga je zapisal;

Ne samo v spominski knjigi, ki jo čas razje, ampak tudi v srcu tvojem, moje naj živi ime.

Kadar si žalostna, sliko poglej, name se spomni, in se nasmej.

Če solze bleste se v tvojih očeh, ne išči tolažbe pri tujih ljudeh, ker svet ti pomagal ne bo, takrat obrni se name in lažje ti bo.

Spominjaj se let, spominjaj se dni, ko skupaj sva gulila šolske klopi!

- prisrčni in zabavni;

Kadar od dolgega časa nimaš kam se djati, spomni se name, začni se smejati.

Spominček pozdravček po zraku leti, tam se ustavi, kjer ... živi.

- ljubezen;

Če kdo te vpraša, kaj ljubezen je, to vedi, da laž in razočaranje.

Ne verjemi fantu, kar ti on obeta, saj fant je čebela, ki leta od cveta do cveta.

Ljubi fanta enega, ali pa nobenega, če jih ljubiš sto, to ni lepo.

- citati pesnikov, pisateljev in drugih znanih oseb;

Ko za temnimi gorami

Sončece zaide

K tvoji beli postelji

Veveriček pride.

Pa ti čisto na uho

Tiho zašepče

Mnogo, malo bitjece,

Mnogo, mnogo sreče. (Svetlana Makarovič)

- **akrostihi;**

A li boš lepa ali ne, važna ni

L epota, minljiva je.

E no je važno le.

N aj se v slabo ne spremeni,

K ar v tebi dobrega je,

I n ohrani svoje zlato srce.

Viri:

- Brigita Kovač: *Spominske knjige treh generacij na Vrhniki (analiza) – proseminarska naloga, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo, Ljubljana, januar 1980.*
- <https://www.scrapbook.com/articles/history-of-scrapbooking>
- <http://www.czm-domzale.si/18362/>
- http://www.geocities.ws/francsesko/za_v_spominsko_knjigo.htm
- <https://med.over.net/forum5/viewtopic.php?f=424&t=7272523>
- <https://spelastika.wordpress.com/2010/10/06/spominske-knjige-in-njih-vpliv-na-mojo-zatezenost/>

2017 © Barbara Györfi

Vse pravice pridržane.

Besedilo je nastalo v okviru projekta usposabljanja Moj prvi samostojni projekt v izvedbi Kulturno umetniškega društva Trivia. Projekt sofinancirata Evropska unija iz Evropskih strukturalnih in investicijskih skladov in Republika Slovenija (www.eu-skladi.si).